

*Hyvin lähellä, paljon edellä - *paljon lähellä, *hyvin edellä - mitä astemääritteet ja määränilmaukset kertovat spatiaalisten grammien semantiikasta?*

Monifunktioiset kieliopilliset sanat eli ns. grammit (termi Svoroulta 1994, suomesta ks. esim. Ojutkangas 2005) voivat suomessa toimia esimerkiksi adpositiivina (*Juoksin metsän läpi*), itsenäisinä adverbeina (*Sadetakki päästää vettä läpi*) tai verbiin liittyvinä partikkeleina (*Käy nuo kirjat läpi*). Grammien perustehtävä on kuvata erilaisia spatiaalisia suhteita (esimerkiksi *luona, edessä ja kohti*). Kognitiivisen kieliopin (esim. Langacker 2008) mukaisessa kuvauksessa grammit ilmaisevat **relaatioita** eli suhteita, joiden pääosallistujat ovat **muuttuja** (suhteutettava) ja **kiintopiste** (suhteutuskohta). Grammien semantiikassa tärkeä käsite on myös **hakualue** (search domain), jolle muuttujan sijainti rajoittuu. Esimerkiksi *luona* on ns. topologinen grammi (termistä ks. Levinson & Meira 2003), joka ilmaisee muuttujan sijaintia kiintopisteen ulkopuolella tämän läheisyydessä spesifioimatta kuitenkaan sijaintisuuntaa. *Edessä* taas on suuntainen **akseligrammi** (Huumo 2013), joka spesifioi lisäksi sijaintisuunnan kiintopisteen 'etupuolella'. Etupuolen kiintopisteelle asettaa sen ymmärretty orientaatio.

Merkitykseltään läheistenkin grammien hakualueet saattavat perustua erilaisiin käsitteistykseen. Edellä esittämäni pelkistetty *luona*-grammin merkityksenkuvaus tuntuisi ensi silmäyksellä sopivan myös sitä semanttisesti läheiseen *lähellä*-grammiin (*Kioski on kirkon luona ~ kirkon lähellä*). Grammien erona on kuitenkin se, että *lähellä* on Talmyn (2017: 315–316) termein **skalaarinen**, *luona* taas **ei-skalaarinen**. Lisäksi *lähellä* on **keskihakuinen** (*centripetal*). Tämä tarkoittaa, että *lähellä* esittää relaation ('läheisyyden') asteittain kasvavana muuttujan ja kiintopisteen etäisyyden pienentyessä. *Luona* taas ilmaisee selvärajaisemman hakualueen, jolla joko sijaitaan tai ei sijaita. Ero näkyy esimerkiksi siinä, että *lähe*-vartalosta voidaan muodostaa komparatiivi- ja superlatiivimuodot (*lähempänä, lähimpänä*), *luona*-vartalosta ei. Lisäksi grammit esiintyvät erilaisten astemääritteiden kera: *lähellä* kelpuuttaa astemääritteet *melko, erittäin* tai *ihan*, joista vain viimeksi mainittu on joskus mahdollinen *luona*-grammin kera (*Raitiovaunu on nyt ihan* [*~*erittäin, *melko*] *kirkon luona*). Toisaalta *luona* voi ainakin liiketilanteen kuvauksissa esiintyä *melkein*-astemääritteen kanssa (*Raitiovaunu on jo melkein kirkon luona*), joka taas *lähellä*-grammin yhteydessä tulkitaan (Orpanan 1988 termein) pikemminkin puhujan kommentiksi kuin astemääritteeksi (*Asun melkein kirkon lähellä* esim. 'voi melkein sanoa, että asun kirkon lähellä').

Adpositiorakenteissa astemääritteiden hyväksyttävyys riippuu myös kieliopillisesta rakenteesta (esim. ISK § 687). Rajaamattomaan skaalaan liittyvät astemääritteet *melko, hyvin* tai *erittäin* sopivat *lähellä*-grammin yhteyteen vain, mikäli tämän täydennys on partitiivissa (*melko lähellä kirkkoa* mutta **melko kirkon lähellä*). Postpositiokäytössä ne sijoittuvat partitiivitäydennyksen ja postposition väliin (*kirkkoa melko lähellä ~ *melko kirkkoa lähellä*). Sen sijaan rajattuun skaalaan liittyvä astemäärite *ihan* sopii myös genetiivitäydennyksen saavaan postpositiorakenteeseen (*ihan kirkon lähellä* tai *ihan lähellä kirkkoa*).

Esitelmässäni tarkastelen erilaisten astemääritteiden ja kolmentyyppisten spatiaalisten grammien myötäesiintymisen mahdollisuuksia ja pohdin, mitä tämä paljastaa grammien semantiikasta. Tarkastelemani grammiryhmät ovat a) topologiset grammit (*lähellä, luona*), b) akseligrammit (*edessä, takana, edellä, jäljessä, yllä, alla, oikealla, vasemmalla*) sekä c) suuntaa ilmaisevat grammit (*kohti, ohi, päin*). Astemääritteet jaottelen Paradisin (2001) mukaisesti avoimiin skaaloihin liittyviin (*vähän, melko, hyvin, erittäin*), rajattuihin skaaloihin liittyviin (*melkein, täysin, ihan, aivan*) sekä täsmällistä arvoa ilmaiseviin (*tarkalleen, täsmälleen*). Selvitän, millaista asteittaisuutta kunkin grammiryhmän yhteydessä voidaan ilmaista, millaisiin viittauskehyksiin (esim. Talmy 2000, Levinson 2003) ilmausten merkitys perustuu, sekä mitä astemääritteiden ja grammien myötäesiintymisen mahdollisuus ja merkitystulkinnat kertovat grammien semantiikasta ja niiden hakualueiden luonteesta.

Lähteet:

- Huumo, Tuomas. 2013. *Kaiken edellä on nainen* - suomen kielen dynaamisten akseligrammien järjestelmä ja sen käyttö paikan ja ajan ilmauksissa. *Sananjalka* 55: 7–28.
- ISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Langacker, Ronald W. 2008: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Levinson, Stephen C. 2003. *Space in language and cognition: explorations in cognitive diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C. and Sergio Meira. 2003. 'Natural Concepts' in the Spatial Topological Domain-Adpositional Meanings in Crosslinguistic Perspective: An Exercise in Semantic Typology. *Language* 79(3): 485–516.
- Ojutkangas, Krista 2005. Viittauskehykset ja tarkastelunäkökulma – miten sijaintia perusakseleilla kuvataan? – *Virittäjä* 4: 525–551.
- Orpana, Terttu 1988. *Kuvaus vai kommentti? Tutkimus suomen kielen adjektiiviadverbien semanttisesta tulkinnasta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Paradis, Carita. 2001. Adjectives and boundedness. *Cognitive Linguistics* 12: 47–64.
- Svorou 1994. *The grammar of space*. (Typological studies in language 25.) Amsterdam: John Benjamins.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a cognitive semantics. Volume 1: Concept structuring systems*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Talmy, Leonard 2017. *The targeting system of language*. Cambridge, MA: MIT Press.